

SZERTARTÁS

Regény

MAJOR NÁNDOR

A száguldó hintó éppen akkor érte utol Zádor Imrét a kihalt, sötét falusi utcán, amikor a közelben megszólalt a három hangon zengő toronyóra; megtorpant egy pillanatra, ráeszmélt, hogy épp a sárga, karsú emeletes ház előtt állt meg, a dárdás vaskerítés mögött, amennyire a homályban kivehette, most is gondozott jácint- és tulipánágyások díszeltek, mint egykoron, s egy pillanatra már-már az ösztövértalmost is látta maga előtt, amint a földszinti tágas nappali ablakában álldogál, szúrós szemmel vizsgálgatja az utcát, s féken tartott élvezettel szívja saját kezűleg töltött, füstszűrős cigarettáját: nyilván ősi recept szerint aromásított szüzdohány parázslott benne, sziták, dobozok, permetezők, mi minden kellett ahhoz, „Micsoda szemét, mekkora pazarlás!”, hártotta el önérzetesen, ha valaki trafikkkal kínálta meg, s mellényzsebébe dugta a kezét, hatalmas órájával játszadozott lopva, amely régi veretű, majd félméteres aranyláncon csüngött.

Egy kis, fekete tábla bizomsága szerint a sárga épület időközben egészségházzá vedlett, s mert Zádorban felöltött, hogy másnap a sírboltot orvos jelenlétében kell felbontania, habozás nélkül belépett a kapun. Hosszú évek múltán, aggastyán korában, midőn már végképp letelepedett a tartomány szívében, a folyóparton, gyakran felvillant előtte: dőre véletlenül múltott — felháborító, mily gyanútlanul lép át az ember küszöbökön! —, hogy akkorát fordult az élete sora. Húsz évvel az események után műveit már világszerte élénken vitatták a közgazdászok, s számtalan meghívást kapott katedrákra is, előadásokra is, amelyekre azonban sohasem válaszolt, s fiatal tudósok, akik hébe-korba messzi földről elzarándokoltak hozzá, okkal panaszták fel, hogy az elvadult, szikár, ősz öreg, aki bizony jó egészségnek örvendett, s naponta pár kilométert úszott a Dunán, aztán meg madártojást szedett a háza mögött elterülő kócos erdőben, csak a vízben és a fákat mászva hajlandó eszmeeserét folytatni, s akkor is nagy megszakításokkal, mert hol a szedret dicséri elmélyült élvezettel, amelyre egy bokor tövében bukkant, hol a hajdani szilaj sertésstenyésztségről értekezik a földre hullott makk ürügyén, hol pedig az útjába kerülő paraszttal áll le borról, esőről, takarmányról tereferálni, „Mondtam már, hogy bodzapálinkát főzön, ha vesebajos”, évődött az aggastyán, a paraszttal meg összezúkkult szemmel igyekeztek kereket oldani előle.

Akkor már, ott a folyóparton, mihaszna fiatalok tartották megszállva a házát, akikkel naphosszat nagy megértésben veszekedett és lustálkodott az aggastyán, s nem tette ki a szűrüket, noha holmiját szanaszét hordták, hálni is a parketten háltak, kinek hogyan és kivel adódott, de minden reggel rigolyás nagytakarítást rendezett velük, „Nem szép, ha pettyes a tükör”, nyomott törülőt egy szeplős lány kezébe, akit épp azon kapott, hogy a tükör előtt ácsorog, „a sok pettytől alig látod az arcod”, mondta, s kajánul felnevetett; zokszó nélkül tépdesték a fiatalok akár az egynapos fűszálat is a ház előtti kövön, ahol napközben sütkéreztek és az aggastyán szanaszét húzott kézíratai felett bóbiskoltak, aztán ahogy jöttek, csapatba verődve odébb is álltak köhögő autójukon, hogy másoknak adják át a helyüket, s a fiastyúk járásáról vagy a dolomitok hasznosításáról elhangzott esztelenségeket talán épp a kárpitos vagy a gombkötő mesterség különös jellemformáló erőinek épületes számbavétele váltsa fel. „Merő véletlen, hogy a hintó és a toronyóra épp egy bizonyos ház előtt lepott meg, az azonban nem véletlen, hogy engem meglepett”, dűnnyögte néhanapján az aggastyán, s a fiatalok száján, akik egy szót sem értettek belőle, ez a mondása is szállóigévé vált, mint annyi más.

Gyerekkorában, ahányszor csak a faluba érkezett, hintó várt rá a máladozó vasútállomáson, ismeretlen emberek megsüvegelték, az ügyeletes rendőr tisztelgett neki, s noha mindig példásan vasalt nevelője kíséretében érkezett, a rendőr mégis hozzá intézte szavait, „A Nagyasszony türelmetlenül várja az úrfit, a magam részéről pedig szíves engedelmet kérem, hogy hazakísérhessem”, s talán nyolcéves lehetett, amikor felfigyelt rá, hogy betanult szavakat hall, a türelmetlenül várja, a magam részéről, a szíves engedelmet botladozva forgott a rendőr nyelvén, s a hangsúly is összevissza kanyargott a mondaton. A nagymama nyilván elismételtette vele néhanyszor, míg nem elégedetten intett a szobalánynak parázsló szemével, hogy jöhet a pálinka, s a szobalány hozott is a rendőrnek egy pohárával tenyérnyi ezüsttálca.

Alighogy a nevelő ráadta Zádorra a fehér ponköpenyt, a rendőr már fel is kapaszkodott a kocsis mellé, a bakra, s darabos paraszti beszédbe kezdett, „Vasvella kéne hányni azt a pernahajder népet a cséplőnél, akkor nem szállna többé vörös kakas a kazlakra”, a kocsis meg halkán nevetgélt: az elejtett szavak nyomán titokzatos, borzongató világ sejtett fel Zádor előtt, s attól a pillanattól kezdve, hogy a hintó elindult a hosszú falusi utcán, rá se hederített többé a lányos ikéjú francia nevelőre, akinek gondosan lakkozott körmeit annyiszor elnézegette, s akivel anyja társaságában minden évben hármásban egy hónapot töltöttek a tengeren, s mulattatta, hogy anyja feltűnően goromba volt hozzá: naponta arra kényszerítette, hogy habfehér fodros kötényt kössön maga elé, s ne a pincér, hanem ő szolgálja fel szállodai szobájukban a reggelit; „Trafalgar néha súlyos veszteséggel is felér”, időnként efféle érthetetlen mondatokat vetett oda neki az anyja, egy-egy lesújtó pillantás kíséretében.

A hintóban a nevelő intelmei is elapadtak, nyilván mert sejtette, ezúttal is úgy történik majd, mint korábban: a Nagyasszony már a hajnali vonattal meneszti vissza a városba; a Nagyasszony azzal is nyomatékosan kifejezte mély megvetését, hogy két szót sem váltott vele világ-

életében, s ahányszor csak megérkeztek, nyomban a szobájába vezettette, s oda küldte utána a vacsorát is. Zádor nemegyszer fellélegezve figyelt fel rá, hogy a nevelő, mihelyt a hintóba ült, megfélemedezett magáról: kezét hanyagul szétvetette, borostyánszipkáját üresen dugta a szájába, s ügyetlenül forgatta gyöngyszem fogai között: ezzel mindig megnevetette Zádort, akár a fiús mozgású lányok, akik később szintén szép számban fordultak meg az életében.

Ezekben a percekben lélekben már a másnapnak élt: kora reggel majd felülnek a bricskára, a nagymama a lovak közé suhint, a határban pedig majd az ő kezébe nyomja a gyeplőt ostorostul, „Hajts!”, kiált majd rá szenvedélyesen, s a derekát egyenesen tartja, mint a cövek. Odakinn a majorban tízéves koráig pej pónija várt rá meg a tágas mezőség; az úriház kertjébe — inkább gyümölcsösrel vegyes parkocska volt az — miután a Nagyasszony naponta sorba állította és kioktatta őket az illedelmes viselkedésről és beszédéről, délelőttönként bebocsátást nyert a jó pár kőhajításnyira ácsorgó cselédházak gyerekserege, s a rablódsi nemegyszer olyan pompás csatává magasztosult, hogy körték, almák, barackok süvítettek a levegőben; a Nagyasszony a tornác árnyékából figyelte csillogó szemmel a pusztítást, s műdön ráeszmélt, hogy a gyerekek meglátták, haragra gerjedt, „Tatár fajzat! Tessék összeszedni a gyümölcsöt, jó lesz pálinkába. Micsoda tékozló népség!”, kiáltott rájuk felháborodva, s égő arccal vonult ki a konyhába, ahol — amíg csak a majorságban lakott — a cselédlány segítségével maga látta el a teendőket.

A délutánok békés pihenésben teltek, Zádort az egyetlen süldő cseléd-lányra bízta a Nagyasszony, akit idejében megtanított megannyi társasjátékra, s aki mindig a népes Benők családból került ki, amely már vagy száz esztendeje, nevezetesen a nagy vereség, 1849 óta fontos szerepet játszott a Zádor család életében, sőt egyik-másik Benők már korábban, jobbagyként is úgy viselkedett, mint aki vérrokonságban van a Zádorokkal, s ezt az a körülmény is megerősíteni látszott, hogy mindig akadtak közöttük, akiket a Zádorok mesterségre tanítottak, felzabadoztak s szélnek eresztettek.

A családi hagyomány úgy véli, a Zádor család viszonylagos elszegényedésének egyik oka is éppen az, hogy nemes Zádor Simon a nagy vereség bizonytalan napjaiban, amikor az osztrák katonák tüvé tették érte a környéket, hiszen három fia veszett oda a szabadságharcban, közöttük az elsőszülött nemes Zádor Pál alezredes is, alig négy-öt faluval arrébb, a szenttamási csatában, Damjanich tábornok keze alatt, nem Benők Mátyás, hanem a másik kocsisa gondjaira bízta magát bujdosásában, aki aztán megszökött tőle a börtülésbe rejtett kincsel együtt, s ivadékai a szomszédos kisvárosban majd száz év múlva is a környék legzadagabb emberei voltak.

„Azoknál megimnt született egy fattyú” vagy „Azoknál haláleset történt”, esetleg „Azoknál tűz pusztított”, ejtettek róluk olykor egy-egy szót a Zádorok, s aki mondta, felhajtott egy pohár italt, aki hallotta, fel sem pillantott két falat teasütemény között: még száz év múlva is családi hagyomány tiltotta, hogy kiejtsék a nemzetség nevét. Benők Mátyás végül is egy elhagyott szélmalomban talált rá nemes Zádor Simonra, s még vagy két évig hűségesen gondját viselte. Azóta a többi

cselédcsalád pár évenként váltakozott, Benőkék azonban, megannyi kiváltságot szerezve, emberöltőről emberöltőre követték a Zádorokat.

Zádor Imrének nyolc éves korában, egy nyári kora délután, bemutatta a Nagyasszony a kiöregedett Benők lány helyébe érkezett tizenhat éves Sáríkákat, s mielőtt a gyerekszobába küldte volna őket, Zádor előtt oktatta ki arra, mit szabad és mit nem, nyilván azzal a rejtett szándékkal, hogy bár Sáríkára bízta Zádort, egymásra felügyeljenek; Sáríka azonban félórával később, amikor már úgy vélte, hogy a Nagyasszony délutáni pihenőre tért, azzal vetett véget az ijesztő tilalmaknak, hogy lefeküdt a pamlagra, s miközben Zádor fülig pirult, felhajtotta a szoknyáját és megmutatta a látnivalókat, majd kigombolta Zádor nadrágját és magára vonta, amikor pedig megelégette a komédiát, nevetve felkapta Zádort, arcon csókolta, „Te kis buta, te! Ha egy szót is megtud valaki, mindkettőnknek vége! A Nagyasszony kitapossa a belünket!” Ez az érzékletes kép szörnyű félelemmel töltötte el Zádort, Sáríkákat valóságos hősnék látta, mert úgy viselkedett, mintha nem is forogna veszélyben az élete: dudorászva hozta be az uzonnáját, „No, kapd be, te kis pákosztos!”, mondta anyáskodva, miközben — Zádor nagy meglepetésére — maga is harapott egyet-egyet.

A tilalom megszegése és a közös titok közelebb hozta Sáríkához, mint a nagymamához: még felnőtt korában is jobban ragaszkodott hozzá, mint bárkihez a rokonságból, néniükéjének szólította, soha egyikük sem hozta szóba azt a délutánt, moha az emlék mindig ott feszült közöttük ahányszor csak egymásra néztek. Sáríkákat látogatta meg és bízta rá újabb titkát azon a nyári estén is Újvidék külvárosában — férje valahol a keleti fronton hányódott, ő meg a selyemgyárban robotolt négy gyereke betevő falatjáért —, amikor a családja megkapta az értesítést, hogy valahol a Kárpátokban, ahol munkaszolgálatos diákszázada állomásozott, nyoma veszett; Sáríkákat kereste fel másfél év múlva is elsőnek, csontonosan, kopottan, vörös csillaggal, órnagyi ruhában, amikor már messze földön afféle nemzeti háféték ünnepelték.

A harangszó a faluhoz kötötte. A kúria, amelyet egy kis jóakarattal kastélynak is mondhatnánk, ott ácsorgott a templom szomszédságában, jókora park tövében, amelyet a család egyik korai tagja telepített keréken négyszázötven fa- és bokorfajtából, s akit utódai, mert egy életen át egyebet sem tett, csak Mosoni Dániellel, a természettudóssal levelezett, de sohasem vett magának fáradságot, hogy megismerkedjen vele, némi lenézéssel csak a *fűvészek* neveztek, kézzel írott, soha ki nem nyomtatott vastkos művét azonban bőrbe kötve őrizték a család nagyon is szerény könyvtárában, amelyet viszont — a korábbi biblia, a szentek életéről szóló könyvek, egy-egy félénken megbúvó jogtudományi mű kivételével — csak egy kései sarj, Zádor András, Imre dédapja, Türr tábornok híve és barátja alapított főként gazdasági és jelesebb irodalmi művekből.

A parkot még a puritán, népies egyszerűséggel kacércodó nagymama is kertésszel gondoztatta, bár a kipusztult növények pótlására már vagy ötven éve senki sem gondolt, s a sétányok is kissé talán túlságosan árnyasak, bizony már-már elvadultak voltak, s az ágyásokban a látogató meglepődve fedezhette fel — ez a nagymamára vallott — a mezei virágot.

Az ágyásokon túl, épp ahol a körsétány háromfelé ágazott, egy szobor állt, a történelemben megannyiszor talányos szerepet játszó vadkant ábrázolta, alatta az ugyancsak titokzatos szöveggel, amely a család valamennyi tagjának felajzotta képzeletét: „Ille salubris aestates peraget, qui nigris prandia moris finiet, ante gravem quae legenit arbore solem. Horatius.” A hagyomány úgy tudja, hogy nemes Zádor Gábor feleségét vadkán ölte meg egy vadászaton, 1759-ben, az idézet azonban nem derített fényt arra, vajon az ős hálából emelt-e emléket a beshiának vagy azért, hogy elátkozza s mementóul hagyja ivadékaúra, így aztán a halál nemcsak az együgyű nép mendemondái miatt vált rejtélyessé.

„Gazember volt az is, mint az egész nemzetség”, mondta nemes gög-gel a nagymama, ha családi körben szóba jött a talány, „megölte a feleségét, és még kajánul szobrot is emelt a vadkannak”, s miközben a család sértődötten magába szállt, legfeljebb Zádor Lajos, a Nagyasszony egyetlen fia kockáztatott meg pár szót, cigarettája hamuját porolgatva ruhájáról, „Mama, az együgyű ítélkezés éppoly kevéssé erény, mint a tékozló hányavetiség”, s ezzel szíven találta a Nagyasszonyt, aki azonban csak halványan, fensőbbsséggel mosolygott: saját, annyiszor ismételt szavai szerint megboldogult férjének volt kárhoyatos vétke a tékozló hányavetiség: a pogány vadászaton, vad dorbézoláson és szemenszedett bujálkodáson kívül semmit sem művelt — a verébpaprikás volt az istenadtának a kedvenc eledele, vagy száz verebet is puskavégre fogott egyszer-egyszer, hiszen a paprikás csak a jószág mellehúsából készült —, s nyilván éveken belül elverte volna a különben is megcsappant vagyont — felét így is betábláztatta —, de szerencsére huszonegy éves korában tüdőgyulladásban kiszenvedett, még mindig jó erőben levő apja, András, Türr tábornok felvilágosult híve és barátja legnagyobb örömére, aki aztán a cselédség szóbeszéde szerint özvegyember létére csak azért nem nőült meg újra, mert jól összefért a menyével, Nagyasszonnyal, viszont Nagyasszony is mindvégig gondtalanul s állhatatosan viselte tizennyolc éves korában beköszöntött özvegyességét: egy fiú- és két leánygyermeke volt már akkor.

A család így időnként sértődötten eltűnődött a Horatius-idézetben: „A nyarat csak az éli túl egészségben, aki fekete szederrel fejezi be reggelijét, amelyet a kemény nap előtt szedett a fáról”, Zádor Gábor ugyanis élete delén, tehát a nyáron innen volt még, s hogy reggelijét miféle mérges, sötét gyümölcssel végezte — a szeder latinul haloványan a halálra emlékeztet —, meg hogy miféle napot, vajon tűzöt-e vagy éppen kemény, kegyetlen napot emleget, amelyet megelőzve le kellett szüretelni a nyarat hozó gyümölcsöt, mindennek aligha akad hites magyarázata.

Zádor Gábor valóban nagy kort ért meg, s élete alkonyán — túl volt már a nyolcvanon — úgy vélhette, van miért vezekelnie: három jó zengésű harangot meg egy olyan toronyórát adományozott a templomnak, amely három hangon szól. A templom, ha jogilag nem is, félig-meddig a család birtokába tartozott, ugyanis a nagy ős, Zádor Jakab labanc generális alapította eklézsiástul, aki nyilván maga sem tudta volna megmondani, miért vette fel becsületes neve, Zadrovec helyett a Zádort, amikor nemességet kapott Lipót császártól, mert érdemekeket szerzett

Thököly kurucainak leverésében, s felvidéki lévén a császár a Bars megyei Zsarátnokot ajándékozta neki birtokul.

Zádor Jakab Savoyai Jenő parancsnoksága alatt, a török kiverése során, a karlócai béke nyélbeütésekor sikerrel tett eleget egy fontos császári küldetésnek, amiért is a császár grófságot kínált fel neki, ő azonban inkább bácskai birtokadományért folyamodott, nem is sejtve, hogy majdani labancgyűlölő utódai csak ekként beszélnek róla: a Jakab, s cinkos egykedvűséggel hagyják, hogy ősük származása megnyugtatóan beleveessen az 1600-as évek északi ködébe, úgy fogván fel, hogy afféle megkésített reneszánsz bajvívóként a tekervényes barokk kor vetette fel, csak azért, hogy mielőbb elfelejtsék: a kúria hosszú folyosóján, amely az utóbbi majd fél évszázad alatt csak akkor kapott kiadós fényt, amikor a gyerek Zádor Imre sorra kitérta a befüggönyözött ablakokat, hogy — miközben a Nagyasszony a huzat miatt korholta és sietve kendőt kötött csillogó, ősz, kontyos fejére: évtizedek óta hajadonfőtt járt — megnézze azt a hatvanegynéhány festményt — figyelemre méltó alig akadt közöttük, sőt egyiket-másikat alighanem falusi vándorpiktorok izzadták ki —, amelyek a Zádorok férfitagjait, az elsőszülötteken kívül minden emberöltő egyik-másik jelesebbikét, katonatiszteket, főtisztviselőket, főpapokat örökítették meg, hiába keresi az ember Jakab, a nagy ős képét: a folyosó élén üres keret áll, rézlemezen az ős nevével; a képet még Jakab unokája vetette tűzre a nagy szalon kandallójában, azon a napon, amikor az őst eltemették. Imre kivált Zádor Gábor képénél időzött el sokat, húsos arcú, halszemű ember volt, legszembeszökőbbnek a tokája felett kiugró, szinte önállósult, szívyszerű állat találta rajta — minő ironia: ő és a szív! —, s leginkább tankönyveinek Martell Károlyára emlékeztette, akit viszont a nápolyiak mérgezték meg.

Zádor Imre hosszú nyári estéken a parkban várta be a nyolcórái harangszót, ilyenkor rendszeren a háromfelé ágazó sétány tövében játszadozott a függőtekével, a harangszóra a parki padra ült, elernyed, megborzongott: ahogyan szerte a világon Hunyadira emlékezteti az embereket a déli harangszó, a faluban Zádor Gábornak is megvolt a maga utódokat emlékeztető harangszava; a vadkan szobra ott állt Zádor Imre előtt, titokzatosan, némán. A Nagyasszony ekkor felkelt a tágas erkélyen, ahol egykoron népes multságokat is rendeztek, de ahol már évtizedek óta csak ő kézimunkáztatott, olvasott vagy pasziánszozott délutánonként, összeszedte holmiját, és vacsorára szólította a fiút.

Zádor belépett az egészségház kapuján, s otthonosan haladt a keskeny betonúton a bejáratig: a ház sarkánál terebélyes körtefa állta el az útját, mintha tapintatos inas szerepét töltötte volna be, aki mindig épp jókor jelenik meg: még egy lépést illetlenség lett volna tenni, mert az ember, ha nem ad életjelt magáról, óvatlanul a ház bensőséges életébe botolhat: ott terült el az árnyas udvarkert, filagóriájával, tiszafáival, buxusaival és a hátsó kijáratral.

Ennek a körtefának a hegyén látta meg egyszer Zádor elhülve a malmos három vadóc fiát, „Űristen, Szekeres úr, lepottyannak!”, kiáltotta, s miközben levegőért kapkodott, a malmos kissé előredőlt, ültében kinézett a filagóriából, „Lehet, hogy a legkisebb leesik, de a többi jól tud már mászni”, mondta s cigarettáját visszadugta a szájába; alig lehetett négyéves a kicsi, azóta régészprofesszor lett belőle Angliában, s egy

szer átutazóban, perzsiái ásatásokról megtérve, haza is látogatott; az ösztövé, vézna malmos, akit Zádor Lajos még fiatal szatócsként karolt fel s juttatott neki szerepet gazdasági manipulációiban, nemcsak gyerekeit nevelte nádegen: fúrge, csillogó szemével mindenütt utat vágott magának, olyannyira, hogy utóbb már Zádor Lajos is megsokallta, s elhidegült tőle.

A malmos szeméből az aszkéták zavarba ejtő tettereje sugárzott; Zádor Imrét még felnőtt, főiskolás korában is, ahányszor csak találkoztak, csupán egyetlen szem ávizscukorkával kínálta meg ezüstszelencéjéből, s mihelyt bekapta a cukorkát, a malmos kissé felvetette a fejét: lerítt róla, úgy véli, ezzel minden tőle telhetőt megtett érte; Zádor nagyon mulatságosnak találta, hogy ilyen tüntetően egyetlen szem cukorkára taksálja azokat az embereket, akiket különös becsben tart; a háború vége felé, egy októberi este, ehhez a kórtefához kötötték a malmost a partizánok, egy golyó az ávizszelencét is szétlőtte, a fatörzsön soká látszottak a golyószabdalta sebek, aranyszínű gyanta szívárgott belőlük, s aki óvatlanul a fának dőlt, évek múltán is ragacsos pecsétet vitt magával.

Zádor a tágas előszobán át, amelyben padok és székek sorakoztak, belátott a nyitott rendelőbe; egy orvosnő asztali lámpánál, félhomályban olvasgatott valamit. Amikor belépett, a lány levette fekete, vastag keretes szemüvegét. Sápadt arcán azt a bizonytalan, halvány mosolyt, amely később végigkísérte Zádort az életén, futtában a rövidlátásnak tulajdonította; ott táncolt hosszú szája perge szögletében, s nyugtalanítóan párosult azzal a rejtélyes tekintettel, amely úgy pihent rajta, mintha közben valami mást fürkészett volna, valahol a háta mögött.

Amikor Zádor megkérte, hogy reggel szakítson magának időt egy sírbolt felbontására, a lány összereszt, egy pillanatra megdermedt, s mintha a lélegzete is elállt volna; aztán hirtelen összeszedte magát, könyvét sietve becsukta, bólintott Zádornak, s ismét rezzenéstelenül ült a helyén. „Foglaljon helyet, Zádor úr, a fogas a háta mögött van”, mondta, s Zádor meglepődött, hogy a nevéen szólítják, még hozzá egy fiatal lány, akinek az emlékezete legfeljebb az utcasarokig érhet, de mintha semmi szokatlan sem történt volna, megköszönte a marasztalást, s hozzátette, hogy sietős az útja, már későre jár.

„Akkor a világért sem tartóztatom”, mondta az orvosnő, s máris az orrára biggyesztette a szemüveget, Zádor meg felkapta a fejét: ezt a szokványos mondatot aligha lehetett volna kihívóbban, már-már a sértés határát súrolva kiejteni, s Zádor nyomban megérezte, olyan nyelven beszélnek vele, amelyen nemigen ért, de akár így tesz, akár úgy, a rövidebbet húzza. Átlátott ugyan a szitán: könnyű szívvel lemondani az emberről, ha csak egy gondolatnyit is habozik, ez nyilván hatásos fegyver annak a kezében, aki bánni tud vele; mindazonáltal tanácstalanul álldogált az ajtóban, s maga is meglepődött, hogy azt mondja: „Anynyira azért mégsem sietős”, és közben lopva ismét szemügyre vette a lányt: keskeny, sápadt arcát egészen gyerekesé tette fiús, Titus-frizurája, s Zádornak nevetheknékje támadt a gondolatra: a feketekeretes szemüvegnek alighanem csak az a rendeltetése, hogy komolyságot, tekintélyt sugalljon, különben nyilván fejvesztve menekülnének a betegek, csakhogy ne kelljen ilyen oktalan gyerekekre bízniuk az életüket.

„Akkor vesse le a kabátját, s üljön ide hozzám”, rendelkezett a lány Zádor nem kis meglepetésére, s ezért egy pillanatra ismét megtorpant: alighanem egy rámenős kis csitri karmaiba került, akivel, ha olyan hangulatban volna, eltölthetne egy-két órácskát, mígnem leckéztetésül a térdére fektetné és jól elporolná, s miközben arról tanakodott, legjobb volna talán mégis távoznia, megakadt a szeme a lány kissé nyitott köpenyén: alul két gomb hiányzott róla. „Nem varrná fel?”, szolt rá illetlenül a lány, s Zádor egészen belezavarodott, hogy ilyen durván kapták őt magát is illetlenségen, azonban még mielőtt szóhoz jutott volna, a lány tárgyilagos hangon ezt mondta: „Sok rosszat hallottam magáról, pedig ahogy itt álldogálni látom, kezes báránynak nézném”, Zádor egy pillanatra elvörösödött, aztán falfehérré váltott, s az álla remegni kezdett; lassan előrehajolt, mutatóját rátette az állólámpa kapcsolójára, megnyomta a gombot, a szobára konomsötétség borult, hirtelen egy pofon csattant, aztán Zádor ismét megnyomta a kapcsolót, világosság áradt szét a szobán, „Történt valami?”, kérdezte Zádor, „Semmi”, válaszolta halkán a lány és maga elé nézett, Zádor lassan felgyenesedett, „Akkor most már maradok”, mondta, s levetette a kabátját, odament a lányhoz, kezébe vette keskeny arcát, hüvelykujjával szétkenete a könnyeit, „Így legalább tudjuk, hányadán állunk egymással”, mondta, s ujját végighúzta a lány száján.

Maga természetesen nem is sejtheti: mihelyt megjelent az ajtóban, rosszat gyanítottam, s amikor a sírboltot kiejtette a száján, úgy megrázott, hogy azt sem tudtam, kitessékeljem-e vagy tartóztassam: hát így kell, merő véletlenül értesülnöm annak az asszonynak a haláláról — magának erről sincs tudomása —, akihez kétségtelenül én álltam legközelebb kerek e világon, s ha van magában egy csipetnyi jóindulat, nézhetett volna akár kamaszlánynak is, aki először marad kettesben felnőtt férfivel, s tapasztalatlanságában meg izgalmában, mert talán, az ég tudná, miért, vonzóvá akarja tenni magát, szemérmelenné lesz; s csakugyan először állt szemtől szemben velem, holott hatéves koromtól errefelé, nem túlzok, maga töltötte be az életemet, minden fiúm is csak maga volt, nem más, úgy együvé tartozunk már, mint a folyó és a part, s mégsem lehetünk soha egymásé, bár ezt maga sohasem fogja meg tudni, s ha most, míg Zsófi néniről beszélek — igen, tessék csak meglepődni, a Nagyasszony csupán nekem engedte meg, hogy így szólítsam —, s arcomról legfeljebb jóindulatú megbocsátást olvashat le, bár tudom, az iméntiekért némiképp engeszteléssel is tartoznék, törje csak a fejét, miféle ősbibb oknál fogva formálhatok jogot a pusztá elnézésre: lehet, hogy mindez csak az én elkeseredett bosszúm, amelynek mindketten áldozatul esünk gyámoltalanságunkban, akkor sem bánom meg soha semmi tettemet: az ember, ha visszafordul, könnyű szívvel tegye, halvány mosollyal.

Azt hiszem, azon a napon, amikor először találkoztam magával, anyám kalácsot küldött Zsófi néninek; ott lakott a paplak hátsó szobájában; a kertészházat is rég elvették már tőle. Ez a szoba akárcsak bútorraktár lett volna, asztalon asztal, szekrényen székek, vitrinen zsámolyok, Zsófi néni meg épp a bőrfotójban üldögélt és feketézett, fel nem kelt volna

ilyenkor, még ha égszakadás, földindulás hírével toppan is be hozzá az ember: ott várakoztatott az ajtóban, míg csak elégedetten félre nem tolta maga elől a csészét. Mellettem, egy éjjeliszekrény márványlapján kosárra való fénykép hevert, a halom tetejéről egy szúrós szemű, hoszszúkás arcú, fekete fiatalember bámult rám, még ma is előttem lebeg a képe, „Zsófi néni, ki ez?“, kérdeztem megilletődve, s félénken megmutattam a képet, „Az egy haramia, fiam“, válaszolta kereken. „Ez csakugyan a nagymamára vall“, szolt közbe zavartan, kényszeredett mosollyal Zádor Imre, „Mondom, sok rosszat hallottam magáról“, ismételte meg halkán a lány, s az asztal alatt a köpenyét simogatta ott, ahol hiányzott róla a gomb.

Akkor észrevétlenül elcsentem a képet, és még aznap este elújságotl-tam az anyámnak, hogy ki sem mondhatom, mennyire szeretem a haramiákat, s amikor megkérdezte, miért, ezt válaszoltam: „Mert szépek“. Anyám nevetve szolt rám, „Láttál is te haramiát!“, én pedig megmutattam a képet; anyám ijedtében menten elporolt, s a lellemre kötötte, ki ne ejtsek ilyesmit enről az emberről, vannak ám szörnyű nagy hatalmú emberek, akiknek messzire elér a kezük; akkor szorultam először maga miatt, nem tudom, magára ismerne-e, ha a kezébe kerülne az a kép. Anyám másnap visszavitte Zsófi nénihez, s amikor ismét betoppantam hozzá, Zsófi néni kioktatott, hogy vannak nemcsak akármilyen, hanem címeres haramiák, s közben ott lobogatta az orrom előtt a képet, hosszú mutatóujjával rá-rábökött, „Ez a sehonnai egy este összeveszett az apjával, s akkor elébe tette a pisztolyát és azt mondta neki, löje főbe magát. Hát megtennél te ilyesmit az apáddal?“, kérdezte tőlem, én meg ezt válaszoltam: „Nem“, és elszörnyedve ráztam meg a fejem.

„De hiszen otthon sem voltam, amikor apám véget vetett az életnek“, szolt Zádor megrökönyödve, „Ezen, amiről én beszélek, mitsem változtat ez“, mondta a lány könnyörtelenül, és Zádornak tágra meredt a szeme: vajon csakugyan ő róla van-e szó, vagy egy tőle függetlenül életre kelt énjéről, akinek viselt dolgaihoz — igazság ide, igazság oda — semmi kétség nem férhet, hiszen egy sereg ember életére nem másként, hanem éppen így, balhittel, mendemondákkal, kacskaringókkal tetézve hatott ki, lám, minden részlet aprólékosan összeillik, a felelősséget neki kell viselnie érte, kérdézetlenül is, hiszen a lány szavaiból ez félreérthetetlenül kiviláglik.

Igen, ráncolhatja a homlokát: aki el van telve önmagával, el sem képzelheti, hogy egy szép napon, noha messzire került már tőlük, találkozik majd tetteivel és azzal, amit e tettek hengergettek maguk előtt, akár az elszabadult kő, s más kép tárul a szeme elé, mint amilyent magasztosan dődelgetett magában, hadonászhat hát elképedve: nem, ehhez semmi közöm, az enyém a mag, a hordalékot tisztítsák el! Én viszont, ezt megértheti, ebben a hordalékban cseperedtem fel. Figyeljen csak: amikor hazaérkeztem Zsófi nénitől, megkérdeztem az apámtól, mit jelent, ha valaki főbe lövi magát, „Az meghal“, válaszolta, miközben kaszáját kalapálta: még ma is a fülemben cseng; „Akkor az az ember mégis haramia“, mondtam neki, „Melyik?“, kérdezte, és laponan rám pislantott, „Akinek a fényképét láttam“, válaszoltam. Ó erre félrefordult és bekiáltott az anyámnak, „Verd el ezt a gyereket és mondd

meg neki, hogy az az ember földet adott nekünk, ez jusson eszébe, ahányszor csak az asztalhoz ül”, s anyám menten be is penderített a szobába. De legközelebb elmondtam Zsófi néninek, hogy az az ember földet adott nekünk, rossz ember nem lehet, „Tőlem vette el, amit nektek adott! A saját unokám!”, kiabálta Zsófi néni, és rámvágott a sétatbotjával.

„Már az előbb akartam kérdezni: maga tehát a Benákék Zsuzsája?“, szólta Zádor eltűnődve. „Nem a Benákék Zsuzsája, hanem Benák Zsuzsa“, mondta önérzetesen a lány. „Persze. Nagy különbség“, húzta el a száját Zádor. „Kicsi. Olyan kicsi, hogy akik folyton nagy dolgokkal vannak elfoglalva, már meg sem értik“, szólta Zsuzsa. „Igen. Nagy tanulságok! Akár sorolhatnánk is, talán ekképpen: Aki folyton szörnyekkel küzd, vigyázzon, nehogy belőle is szörny váljék. Igaz-e?“, szólta gúnyosan Zádor. „Lám, maga is tudja. Jobb perceiben“, szólta szemrebbenés nélkül a lány. „Jobb perceimben?“, hördült fel Zádor. „Mit tud maga a jobb perceimről? Egyáltalán, micsoda hangnem ez?! Mit tudja maga, mennyit fizettem én akárki jobb perceiért? S különben is, mit tudja, mi mennyit nyom a latban, akár ma, akár holnap?“

Ó, mi mennyit nyom a latban! Arról természetesen sejtelve sincs, hogyan fest az, ha az ember, miközben felcseperedik, úgy tanulja meg a történelmet, mint én, azt a történelmet, amelyben maguk mindannyian olyan szépen megszerezték a saját dicsőségüket, s amelyet kisajátítottak, mintha utána már semmi sem történhetne benne, s ezért olyan üdvözülten ellágyulnak, ha csak a történelem, vagy az, hogy ezután mi legyen, szóba kerül. Mindent elrendeztek, a kör bezárult. De Zsófi néni természetesen csak tengődött megmaradt kis földjén, amelyet továbbra is az apám művelt meg, bár most már felesben, s nyilván a régi tisztelet miatt — hiszen mindvégig Nagyasszonynak szólította — küldözte neki az apró ajándékokat, csirkét, kacsat, tojást, sajtot, gyümölcsöt, vagy pedig engesztelésül, lelkifundalásból, esetleg azért, hogy ily módon törlessze a neki osztott földet, én meg — hol lapít ilyenkor a történelem? —, amikor már nyiladozott az eszem, külön is megtetéztem az ajándékokat, nem tudom, azért-e, mert tudtam, odakinn a földken apám — lelkifurdalása ellenére is — meglopja Zsófi nénit, vagy azért, mert akkor már minden délután együtt feketéztem vele, s közben bebarangoltuk fél Európát, sorra jártuk a kastély termeit; azt hiszem, ma is jobban ismerem az összes Zádorokat és asszonyaikat magánál, s már csak egyedül én vagyok, aki csupán ezért is magához tartozom, ha jól meggondolom — tudom, furcsállaná, ha hallaná —, legalább pár száz éve.

Talán ezzel magyarázhatnám, ha akarnám, hogy barátnőim sohasem voltak, csak barátaim; Zsófi néni pótolta a barátnőket: fél mondatomból is többet értett, mint mások hosszú magyarázkodásból, cinkosan rám nevetett, s előhalászott egy történetet a tarsolyából, amely előítélettől mentesen eligazított, s így megnyugvást hozott; sohasem éreztem azoknak a csömörét, akiknek ki kellett öntenüik a szívüket valakinek, hogy néhány baráti szót kapjanak s pillanatnyilag megkönnyebbüljenek, de másnap üres szívvel, megalázottan, kisemmizetten ébredjenek. Az enyém maradt a szívem, az enyém minden titkom; hiába fürkészt olyan kítartóan, erről semmit sem fog megtudni, viszont tudnia kellene:

Ha hosszan tekintesz egy örvénybe, az örvény visszatekint rád. S akkor meg ne inogjon! Magam csak egyetlenegyszer inogtam meg: amikor Zsófi néninek végképp be kellett látnia, egymagában már nincs megélhetése, s felkínálta apának, hogy megmaradt földje fejében tartsa el halála napjáig; ujjongásomat azonban, hogy hozzánk költözik, hirtelen kétségbeesés váltotta fel: egyszer csak bejelentette, hogy mégis unokájához költözik, Újvidékre, noha tizenhárom éven át fel sem bontotta leveleit, a szemem láttára szertartásosan széttépte őket, s velem dobatta tűzre a szerteszálló papírszeletekét. „Ahhoz a haramiához?”, kérdeztem megdöbbenve. „Ahhoz”, válaszolta szemrebbenés nélkül. „Akkor én többé nem látom Zsófi nénit?”, kérdeztem elhűlve. „Majd telefonálsz, és találkozunk valahol a városban”, nyugtatott meg magától értetődően. Ezért, ha jól meggondolom, nem is az egyetemre iratkoztam be egy évre rá, hanem Zsófi néni után mentem.

„És tudja-e, miért nem költözött magukhoz a nagymama?”, kérdezte talányosan Zádor. „Sohasem kérdeztem. Az ő titka volt”, válaszolta a lány. Zádor elmosolyodott, bólintott néhányat. „Azért, mert a maga apja azt mondta neki: 'Jöjjön csak, Nagyasszony, majd főz ránk, mi meg mindannyian dolgozni járunk a földekre.' Tizenhárom év múltán így köszöntött be hozzám a nagymama: 'Az a fajánkó azt képzelte, hogy majd a cselédjük leszek.' Ezért.” Zsuzsa elbiggyesztette a száját. „Miért kellett ezt elmondania?”, kérdezte halkán. „Nem tudom”, válaszolta Zádor.

Kong a hangja, mekkora úr tátong itt! Így folyton elveszegetünk egymástól valamicskét, mindig csak egy kicsit, s egyszer majd csupán úr tátong bennünk s körülöttünk, s rádöbbenünk, hogy ebben is egy a sorsunk: nem más, épp mi ketten oroztuk el egymástól azt, amit a másik jelenthet számunkra. Amit elhallgatok maga előtt, azzal magam vagyok gazdagabb; amit hangosan kimondok, azzal magából veszek el valamit. De ha maga mindent kimond, mindent el is vesz tőlem, hiába némulok el. Ki vagyunk szolgáltatta egymásnak, s csak a kíméleten múlik, megmarad-e valami belőlünk önmagunknak. Ha ezt nem érti meg, hőssé cseperedhetett ugyan, de emberre nem. Sohasem tudhatja meg tőlem, hogy éveken át csak azért hívtam fel este Zsófi nénit, mert azt reméltem, maga veszi fel a kagylót: szép, zengő hangja mindig megnyugtató. A hangja miatt hallgattam meg az előadásait és a beszédeit is; az, amit mondott, sohasem érdekelt, s nem is igen értettem meg. Zsófi néni egyre csak hozta a híreket magáról, „A haramiát az éjjel kiugrasztották az ágyból s jól rászédték”, mondta kajánul, „A haramia tegnap megmentette a belgrádi gyorsat, de közben elvesztette a karóráját”, nevette lebiggyesztett ajakkal, „A haramia Angliában egy bálon jött rá, milyen idegen számára az a világ, mert nem érezte át a hagyományos angol táncokat”, kuncogott gyerekes kárörömmel.

Így tudtam meg, hogy barátai egy éjjel vadászfelszerelésben a városába elé bolondították, azzal az üzenettel, hogy a miniszterelnök, útban Palánka felé, vadászatra hívja, s pár óra múlva alaposan átfázva tért haza; vagy azt, hogy közlekedésügyi miniszter korában a ventovói vasúti katasztrófánál személyesen húzta ki a szénne égett mozdonyvezetőt és a fűtőt a vashalmaz alól, mert a mentőkocsi szanitécei hányni kezdtek, és égre-földre esküdöztek, hogy mindent kibírnak, csak a sült

ember szagát nem, barátai aztán azzal ugratták, hogy a szanitécek mégis voltak olyan szemfülesek, hogy buzgólkodása közben elemelték az óráját; így tudtam meg, hogy birtokigazgató korában, kelet-angliai küldetésekor, motorcsónakázgatva, miközben a nagybirtokosok egyesületének elnökével hivatalos türelemmel versenylovakról, kalapdivatról és kutya-fajtákról csevegett, azon járt az esze, hogy lám, itt a folyóknak sehol sincs töltésük, a víz szegélyétől simán fut a pázsit a több száz éves villáig, merőlegesen levert colos deszkák szegélyezik a folyót, a szegélytől egy arasznyira hömpölyög a víz, s legfeljebb tenyérnyire feljebb vagy lejjebb ingadozik, mindennap esik, de sohasem sok, télen nincs hó, nyáron meg aszály, s az embernek így könnyen az lehet a bogara, hogy a világ bizony megállapodott, változatlan, örökös. Zsófi néni néhány gyilkos szót ejtett a büntudatról és a vezeklésről: Cambridge-ben, miközben a folyóparti sétányon a St. John's College felé közeledett, meg-megbámult egy-egy talpalatnyi földet, amelyre az apja is ráhágathott egykoron, elnézegette a bejárat feletti sást, mögötte a tornyot, belépett az intézetbe, az udvaron négy szögletes gyeppel, semmi más, s talán mert azt várta, a kerékpáros egyetemisták végláthatatlan sorában életre kel majd az apja is, pelyhes állú kamaszként, de csak fakuló gyerekkori meséi villantak fel a kövezen, fejvesztve menekült ki ebből a sivárságból, Zsófi néni pedig így fejezte be a történetet: „Nyűszítve rohant haza a haramia!”

„A fele sem igaz”, mondta Zádor halkán, leverten, „A felét sem mondtam el”, szólt Zsuzsa. „Nincs okom magyarázkodni. Az ember persze azt hiszi, eltengeti napjait, és senki sem tartja számon. Magáról azt sem tudtam, hogy életben van”, szólt Zádor, és felkelt, fázósan a cserépkályhának dőlt, „Azt hiszem, tudja, hogy meglepő dolgokat mond a nagymamáról”, szólt kis idő múltán eltűnődve, „Sohasem érdeklődött különösképpen a környezete iránt, csak ezért”, válaszolta lány, „Egy nyugdíjas postakísasszonyt emlegetett olykor, időnként ellátogatott hozzá, őt azonban soha senki sem kereste fel”, mondta Zádor, „Tulajdonképpen azon lepődik meg, hogy olyasmi is akad a világon, amiről magának nincs tudomása”, szólt a lány keményen, s Zádor felkapta a fejét: ez a lány is azok közé tartozik, akik szemtől szemben mindent megengednek maguknak, mert úgy képzelik, aljasság az embert hátba szúrni, de erény, ha hasba szúrják. „Ami magát illeti, engem már semmi sem lep meg”, mondta Zádor békésen, „Áltatja magát?”, kérdezte Zsuzsa felvont szemöldökkel, „Nem hiszem. Tudomásul veszem azt, ami van”, szólt Zádor, „Más szóval: folyton meglepetés éri, ez a normális állapota”, biggyesztette el a száját Zsuzsa, „Semmit sem vesztek, ha maga így fogja fel”, mondta Zádor, „Tudja-e, hogy a múlt vasárnap a tengeren jártunk Zsófi nénivel? Már virágoznak a mandulák”, mondta Zsuzsa, és a vázából kiszedett egy hervadt ágat; Zádor meglepődött: félórája nézegette már a vázát, anélkül, hogy észrevette volna: nagymama szobájában halála napján is ugyanez a virág hervadozott.

Azt sem tudja meg soha tölem, hogy Zsófi nénivel egyszer a vajsikai réten bevetődünk egy csárdába, egy öregasszony fogadott bennünket, épp három izgága parasztot tuszkolt ki az ajtón, „Elvisz az ördög benneteket, csak kötözködjetelek Smilja anyóval, nemzeti hős a fia, nem akármilyen veszett oda”, kiabálta keményen, az emberek meg méltatlan-

kodva távoztak, „Egy liter bort meg ebédet kérünk, az én unokám is nemzeti hős, meddig várjak még?!”, toppantott egyet Zsófi néni. „Ne te, ne, ez is egy rigolyás vénasszony, akárcsak jómagam”, vett bennünket szemügyre Smilja anyó, és Zsófi néni — ezen is csodálkozhat — nem sértődött meg, „Hogy hívják az unokádat?”, kiáltott ránk az anyó, „Zádor Imrének. De most már elég legyen!”, ült az asztalhoz Zsófi néni, „Zádor Imrének? Hiszen akkor a háború alatt járt nálam!”, simult ki az öregasszony arca, s letelepedett az asztalunkhoz, aztán meg cigányokért küldött, s velünk együtt ebédelt. Évente egyszer-kétszer később is meglátogattuk, pálinkával várt bennünket az udvaron, s addig nem léphettünk be a csárdába, amíg a cigányok elő nem kerültek, s az ajtóban tust nem húztak. „Ha megtudná, a haját tépné az a haramia!”, kuncogta Zsófi néni, ahányszor csak tovarobogtunk, hosszú porcsíkot vonva kocsink után.

Az újévet a palánkai vadórnél töltöttük, kinn az erdőben, a vadászlakban, ősz öregember, talán öt éve járunk hozzá, tavasszal gyöngyvirágot szedünk vele és a környék valamennyi templomába viszünk egy-egy csokorral; nyáron nyársat sütünk egy-egy forrás tövében, és mulatunk a vadór vércsém: évek óta egyet sem sikerült vadászatra idomítania; ősszel nagy, tarka sárkányokat eregetünk a levegőbe, és tűnődve nézzük, milyen messze szállnak, amikor elvágjuk a zsinagüket.

Szilveszter este a tágas, meleg szobában üldögéltünk, a vadór egy régi, tölcseres gramofont szedett elő, ropogós tizerét hallgattunk fél évszázados lemezekről, aztán a vadór Zsófi nénivel különös, ősi táncot lejtett, éjfél után meg Zsófi néni kártyát vetett, az öreget barna menyecskékkel biztatta, rólam kisütötte, hogy gyerekem van útban, másnap szánon száguldoztunk az erdőben, forró téglát raktunk a lábunk alá, őzikéket, fácánokat etettünk, és Zsófi néni jókedvében egy ágra akasztotta a nyakláncát, versenyt futottunk érte a térdig érő hóban, ne lepődjön hát meg, ha egy napon a vadór nyakán látja, és Zsófi néni holmija között egy kopott ezüst cigarettatárcát talál: a vadór emlékét őrzi.

A tengerre négy éve járunk, épp amióta megvan a kocsim; Utićin, Split alatt, minden évben felkeresünk egy nyugalmazott tengerészkapitányt, aki egymaga él tizenhat szobás házában, de három kivételével mind üresen tátong, és életveszélyes belépni az ajtajukon, mert összemolhatnak, akár a lépcsőház is, ahova évek óta senki sem tette be a lábát, de a kapitány gyönyörű történeteket tud a világ minden tájáról, kivált pedig Bécsről, ahol ötvenvalahány évnek előtte nemes unalmában tanulmányozni kezdte a legkülönfélébb testek ürméretének legegyszerűbb kiszámítását, s harmincvalahány évvel ezelőtt famentek fehér papírra kinyomatta formuláit, a Paletteo-féle képleteket, s félórás szívélyes beszélgetés után ki-ki ma is abban a kiváltságban részesülhet, hogy kap belőle egy-egy példányt; Zsófi nénit ő mentette meg a kis templomban, mert Zsófi néni ott is úgy viselkedett, mint idehaza, a sajátjában: az első padba ült, s mert előtte gyerek lányok álltak, akiktől nem láthatta a szertartást, sétabotjával végigkaszált a pad előtt. Aligha úsztuk volna meg ép bőrrel, ha a kapitány le nem csitítja a népet, sürgősen haza nem terel bennünket, „Nem szabad ilyesmit

tenni, más világ ez már, nem szabad!”, csóválta a fejét, s csillogó szemmel mosolygott.

Egy percig se tanakodjon azon, hogy Zsófi néni soha egy napra sem maradt ki; ahányszor csak családostul kitétték a lábukat a házból, útra keltünk mi is; mondhatom, már-már siralmas, milyen beütemezett életet éltek: egyetlenegyszer sem tértek haza korábban, mint ahogy tervezték, sem szeszélyből, sem unalomból, sem váratlan esemény miatt. Különbösen rég rájöttek volna, hogy nem Zsófi néni, hanem a házmester lánya locsolja a virágokat, sőt egy-egy délutánra otthonosan be is rendezkedik egyik-másik fiújával a nappalijukban, mint ahogy egyszer, mert kiruccanásaink olykor rapszodilkusak voltak, meggyőződhattunk róla. Jókor mondjam: ne fáradjon el a raktárba, Zsófi néni négy évvel ezelőtt eladta a bútorait. Szerencse, hogy ritkán jár múzeumba: a copf szobával már rég találkozott volna. Ezekben a napokban sok apró felvilágosításra lesz majd szüksége, látja, már csak hozzám fordulhat, senki máshoz. „De hiszen nagymama sohasem nélkülözött nálam!”, nyitotta tágra a szemét tiltakozva Zádor, „Igen, tudom, sok pénzt belopott tapintatosan a táskájába, az éjjeliszekrényébe, sőt a virágvázájába is”, mondta Zsuzsa tárgyilagos hangon, „Maga csakugyan túlságosan sokat tud”, szolt Zádor kényszeredetten, restelkedve, aztán sietve összeszedte magát, rágyújtott, s füstfelhőt eresztve maga elé, vissza is nyerte önuralmát. „Azt hiszem, maga is tudja: ha nagymama egyetlen szót szol, minden tőlem telhetőt megteszek érte”, mondta, s felszabadultan fellélegzett: mintha végre megtalálta volna a megfelelő hangnemet; „Zsófi néni a saját útját járta, csak ezt akartam mondani”, szolt a lány.

„Inkább a nyelvem kivágom, semhogy egyetlenegyszer reggelit kérjek attól a Szorgalmas Hamupipókéától”, így beszolt Zsófi néni a maga feleségéről, „A Csupa Hivatás Mérnökő, aki, mielőtt csókolózna, nyilván kimegy fogat mosni”, nevetett kajánul, „A Nagy Felelősség Matrónája, aki az ágyban dideregve gondba esik, nehogy huzatos legyen az a tyúkól, amit valahol Kukutyinban épít”, egy szót sem szolok erről, de megérthetné, Zsófi néninek egyetlen kérése sem lehetett.

Azt azonban el kell árulnom, hogy fenn a Fruška gorán vett egy kis gyümölcsöst, zöld zsalugáteres, verandás házikó van a közepén, s tavasztól késő őszig folyton oda jártunk; egy diófát ültetett a ház elé, s egyre várta, hogy majd megnő. Egyszer egy könyvben azt olvasta, sehol Európában nem füttyülnek olyan szépen a rigók, mint a Fruška gorán: ne lepődjön meg, ha a fákon mindenütt madáretetőt talál. S talán megérti: a környéken mind felvásárolta a gyümölcsöt, én kocsi-káztam le a ládákat a piacra, saját kofái voltak: mondom, a maga útját járta. Csak ezt a csekélységet kell még megvallanom: a gyümölcsös az én nevemen van. Legalábbis Zsófi néni így tudta. Ez volt a kívánsága. De aláírta a szerződést anélkül, hogy elolvasta volna: a felét mégis órá irattam. Bevallom, számításból: Zsófi néninek maga az egyetlen örököse. Így hát eljött az idő, hogy kettőnké valami, s ettől nem szabadul meg halála napjáig: a magáét nem veszem meg, a sajátom nem adom el. Felezni nem lehet, a ház az enyém is, a magáé is; várja magát és vár engem.

„Hahaha, mecsoda földszintes ötlet!”, nevetett Zádor kényszeredetten, lefityedt ajakkal, aztán ámulattal, megcsillanó szemmel nézett a lányra, kicsit úgy, ahogy a csodabogarakra, kicsit úgy, ahogy azokra szoktak nézni, akik nem várt éles elmével képeszenek el bennünket. „Csak aztán közbejött valami. Későn tudtam meg, hogy magának mindmáig nem jelentkezett az anyja”, szölt halkan Zsuzsa.

Zádor felkapta a fejét, arca elborult, száját összeszorította. „Az anyámról ne essék szó!”, mondta ellenvetést nem tűró, ráspolyos hangon. „Meg kell végre tudnia, hiszen anyja csak egy van az embernek, meg kell tudnia”, szölt halkan Zsuzsa. „Amít meg kell tudnom, majd illetékes helyen közlik velem”, mondta Zádor, s úgy állt a kályhánál, mint egy cövek. „Férjhez ment egy mérnökhöz, Ausztráliába vándorolt, és van egy gyereke”, szölt rezzenéstelen hangon a lány.

Zádor meg sem moccant, a falra meredt, a falon túl a semmibe. Zsuzsa szép lassan karikákat rajzolt mutatóujjával az asztalra. A mandulaág megtörte a köröket. „Úgy tesz, mintha minden szál a maga kezében futna össze”, szölt kongó, szenttelen hangom Zádor. „Zsófi néni szekrényében megtalálhatja anyja levelét. Még abban az évben írta, amikor távozott innen”, mondta Zsuzsa. „Hát ki maga, hogy a saját nagyanyám nem engem, hanem magát avatta be a saját dolgaimba?”, tört ki Zádor megrendülten. „Nem tudom. Lehet, hogy az unokája vagyok”, mondta a lány. „Hogy értsem ezt?”, kiabálta Zádor fenyegetőn. „Lehet, hogy az anyám Zsófi néni lánya. Meg a maga dédapjái”, válaszolta. „Zsuzsa! Az ég szerelmére! Elég legyen!”, kiáltotta megkínzottan Zádor, s földhöz vágta a virágvázát. A lány ijedten felugrott. „Minden szava hazugság!”, dörögte Zádor. A lány hallgatott. „Miért némult el?!”, kiáltott rá Zádor. „Csak egyetlen kérdésemre feleljen, de az igazat mondja”, szölt meg halkan a lány, s rászegelte ijedt, nagy szemét. Zádor szótlánul bólintott. „Amikor Zsófi néni halálán volt, mondta-e, hogy szeretne látni?”, kérdezte a lány. Zádor meglepődve nézett rá, szája megmeredt, megállt az idő, s egyszer csak, mintha maga is valahonnan messziről hallaná, halkan így válaszolt: „Igen, mondta”. A lány hozzáfutott, átölelte, és sírva fakadt. „Köszönöm. Tudom, hogy hazudsz. De végre ember lettél”, suttogta. „Ugye, hogy egy szó sem igaz abból, amit mondtál, egyetlen szó se!”, kérlete kétségbeesetten Zádor, „Köszönöm, hogy hazudtál értem”, szölt halkan a lány, „De Zsuzsa, az ég szerelmére kérlek, csak egy szót szólj, egyetlen szót!”, könyörgött Zádor, „Köszönöm, hogy volt erőd hazudni. Köszönöm, mondta a lány.

Lakozott, halkan csikorgó falépcső vezetett a várótermül szolgáló tágas előszobából az emeletre, csak három, falba épített vigyori cserépmaszk mögöl szivárgott némi fény, Zsuzsa futtában mindhármát meg-simogatta, „El kell még mennem egy betegemhez, rossz szagú öregember, de szép, szelíd szeme van, olyan, mint a birkáké, barna és lusta”, csicseregte, és odafenn a korlátnak támaszkodva várta be fáradtan, óvatosan lépkedő vendégét; vagy szív-bajos, vagy gyáva feljönni, nincs mersze maradni, de ereje se távozni, mosolyodott el a félhomályban.

Tágas szobába vezette vendégét, amelyben azonban csak két kényel-

mes heverő volt meg egy alacsony asztalka két könnyű fotójjal; az egyik heverő azonban úgy körül volt bástyázva, hogy kantávoleságyira mindent el lehetett érni: fölötte a könyvespolc, rajta egy öblös fajánsz virágváza, egy régi ezüst gyertyatartó, amelyen lecsöpögött viasz díszelgett, egy ébenfából faragott keleti szent, amint földöntúli ábrázattal maga elé tárja a kezét: semmit sem tehetek. Szanaszét kazették és apró encsembencsemek ácsorogtak. A heverő egyik végén állólámpával egybeszerelt kovácsolt vas asztalka, lapjára Teilhard de Chardin újság-ból kivágott gyufásdoboznyi, markáns képe ragasztva, Zádor meglepődve nézte, „Ismeri?“, kérdezte halkkan, „Ó, dehogy. De jóképű ember. Nem igaz?“, nézett rá felvont szemöldökkel Zsuzsa, és lába hegyével odébb pöccintett egyet a három hatalmas díszpárna közül, amelyek az állólámpa körül, a parketten heverték, gobelinjükön kalpagot emelő parókás hásszerelmek ácsorogtak, akik alig várták, hogy egy hölgy óvatosan rájuk telepedjen. A heverő egyik végén alacsony, kerekcs találoasztalka, alsó polcán két üveg ital, néhány metszett pohárka búslakodott, lapján meg egy régi, rézcsatos imakönyv. A falak egyetlen dísz egy hosszú, fekete szekrénykébe zárt falióra, zománcos lapja, római számjai már megsárgultak, ingája alig mozgott.

„Ráismert? Érettségire kaptam Zsófi némitől”, mosolygott talányosan Zsuzsa, „ha valaki itt hál nálam, büntetésül minden félórában felriasztja”. Zádor szórakozottan az árva, félreeső heverőre ült, „Erre, azt hiszem, csak elszánt emberek vállalkoznak”, mondta, s nem vette észre, hogy Zsuzsa összeráncolta homlokát; az órát dédapja, Zádor András hozta Görögországból, midőn Türr tábornokot elkísérte a Korinthiszicsatorna munkálatainak ügyében, amelynek építésére a görög kormány kérte fel a tábornokot; a szakállas, csillogó szemű athéni ószerész tengemből előhalászott, több ezer éves perzsa vázákat kínált neki jutányos áron, végül azonban Zádor András ezt az órát vette meg, csak azért, mert a tábornoknak tetszett a zenéje, „Ha a tábornoknak egy bili tetszik meg, akkor azt veszi meg; ilyen volt a Zádorok legderekabb embere”, mondta annak idején nemegyszer a nagymama, enyhén a bűnjel felé biccentve szép ősz fejével, ha az óra hosszú zenéje megakasztotta a társalgást.

„Azt hiszem, Zsófi néni Türr tábornokba volt szerelmes, bár csak egyszer látta életében”, mondta Zsuzsa, s felnyitotta a konyakosüveget, „Miről gondolja?“, kérdezte Zádor meglepődve, „Sokat kérdez! Nézzen a keleti bölcsre!”, intett Zsuzsa a polc felé. Épp csak belekóstolt a pohárkájába, és letette a csatos imakönyv mellé. „Olyan emberek, azt hiszem, manapság már nemigen születnek, akiknek életéért az angol királynő jár közben, noha sohasem is látta. Úgy képzelem, maguk csak az éveket morzsolják, nem az életet élik”, mondta, s aligha volt hihető, hogy ennek a pöttömnyi lánynak a szavai ezek, akibe legfeljebb egy csipetnyi élet szorult.

„De olyan királynők se születnek”, fordította tréfára a szót Zádor. „Én csak arra gondolok, hogy katona volt, s amikor hazajött, eldugták ebbe a sárfészek Bácskába csatornaigazgatónak. Csatorna! De ő nyomban a Panama-csatornára gondolt, meg a Korinthiszira. Maguk meg azt hiszik, mindent megtettek, ha egyszer hősök voltak”, Zsuzsa hangosan, hadarva beszélt, szeme tágra meredt, s nem lehetett tudni, gúny csil-

log-e benne vagy kihívás, szeme Türr ellen beszél-e, vagy Zádort szegezi falhoz, vajon egyrészt Don Quijote-ot lát-e, másrészt meg talán Oblo-movot, s kihez húz vajon? Talpra perdült, felemelte a poharát, „Különben ne sokat törődjön velem, sejtethi, nem szívlelem a hősök: retentő unalmasak”, mondta halkán, s miközben nagy nyugalommal, feltűnően lassan szopogatta a konyakot, tágra nyílt szemét talányosan pihentette Zádoron.

Zádor dobhártyáján azonban üresen kopogtak a szavak, dédapjára gondolt, aki csak úgy élt az emlékezetében, hogy amikor ő négyéves korában a majorságban, a diófa alatt guggolt, s egy kiszabadult vörös kakas hátulról a nyakába ugrott és tépázni kezdte, dédapja lefutott hozzá a tornácról, magasba emelte, fel a feje fölé, s ezt kiáltotta: „Majd ez a gyerek dicsőséget hoz a nevünkre!”, s talán akkor vésődött eszébe a kép: deres fekete haját, barnára sült, csontos, markáns arcot, a hosszú, vékony orr alatt tömött, hegyesre pödört bajuszt lát oda-fentről meg két barna szemet, amelyek közül a bal tágabbra meredt, a jobb kissé összébb szűkülte; az is lehet azonban, hogy csak az a halovány, barnára fakult kemény kép él benne, amelynek aljára cirkalmas, arany betűkkel rá van nyomva: Schlesinger, Wien, 1879, s ott őrizte íróasztalának felső fiókjában.

Élete során egyszer-egyszer felötlött benne az a jelenet a nagyapjával meg a kakassal, s fel ez a fél mondat is: „Majd ez a gyerek!”, így Boszmiában is azon a nyáron, amikor már a rongyok is szétfoszlottak, amelyekbe lábát bugyolálta, s majd egy hónapon át sajgó mezítláb járta a hegyeket, elvtársaival bokrokban hált, apró, ártatlan meszekre is felfelriadozott, s elkeseredve, vakmerően vetette magát a legszörnyűbb harcokba, sebekkel oszlatva el elvtársai vélt bizalmatlanságát, „Ne faragjunk a szükségből érényt, emberek”, mondogatta halkán, amikor az első elragadtatott szavakat hallotta tetteiről, s restelkedett, hogy nem értik, mire céloz, de nem meri bevallani: a vakmerőség nem érény, s megveti a hamis értékeket, aztán meg egyszer szívből sírva fakadt — gyerekkorában sem történt meg vele soha —, amikor kétnapi elvesztség után ismét rábukkantak elvtársai, sebesülten feküdt a páfrányok között, szeme tüzes karikáktól káprázott, az első, aki rábukkant, ráborult és megcsókolta; „Majd ez a gyerek!”, csengett a fülében a háború után, amikor az újságok a bácskai háborús razziák ügyében Kapossy tábornok peréről tudósítva közölték, hogy a vádat Zádor őrnagy képviseli, s a képen ott állt ő, szemben a tábornokkal, s még aznap este, az első vonattal betoppant hozzá az anyja, „Megörültél, fiam? Kivel fogok én ezután érintkezni?”, kérdezte csodálkozó szemmel, s szája szögletében gúny játszott, a férfiak nagy ügyeit, elveit és eszményeit, ezt a balga férfiaszkodást — miként nemegyszer mondta — legfeljebb arra méltatta, hogy sziporkázva kifigurázza.

Zádor az anyja egy-egy halványan őszülő, gondosan rejtett hajtincsét nézegette, s megdöbönt: mint mindig, most sem az anyját, hanem a különös mosolyú szép asszonyt látta benne, „Hiszen csak a kötelességem teljesítem, anya”, mondta, miközben a vasággal, három székkal berendezett kis szoba asztalára tette az amerikai katonacsomag sós kekszét, „Apád természetesen örjögött, árulásról fecsegett, s jót mulattam rajta, mert közben kiégette a kabátját. Ismered: úgy, ahogy állt, operettbe

illett. Csakugyan az a baja, hogy sohasem tudott kockáztatni, mint te. Viszont társadalmi ízlése mindig volt”, mondta, s számalommal hordozta végig a tekintetét a szegényes szobán, „Csak nem akarod azt is elhítni velem, hogy jól érzed magad itt?”, húzta fel a szemöldökét, s úgy nézett a fiára, mintha azzal, hogy csodabogár, különös kíváncsiságot ébresztene benne, „Sőt képzeld, fürdőszobám sincs! Lavórban mosok lábat, ha éppen muszáj!”, mondta kihívóan Zádor, s az járt az eszében, nyilván romlik már anyja látása, hiszen az ágya feletti képen, ha már nem fűzött megjegyzést hozzá, nem ismerte fel Lenint, akit a tiszt lakás valamelyik korábbi élvezője szegezett a falra, „Jó, jó, megértem, elmentél az erdőbe, megtetted ezt a heccet, elhiszem, hogy kalandos volt, de miért kell kompromittálnod magad? Ki áll szóba velem ezek után?”, kérdezte, miközben olyan eleganciával csipegette a kecsket, mintha a legfinomabb csemege volna, Zádor meg csak szóltanul mosolygott, a magabiztos emberek kissé földöntúli, egyúttal azonban ijesztő, már-már fenyegető nyugalomával üldögélt.

„El kell mennem egy betegemhez, ráncos öregember, de olyan szép lusta barna szeme van, mint a báránykának. Előbb azonban vacsorát készítek. Töltsön magának”, szölt Zsuzsa, s épp akkor lépett ki az ajtón, amikor az óra harangozni kezdett. Zádor sem őt, sem az órát nem hallotta: a dédapja járt az eszében, aki árnyként követte Türr tábornokot, s egyedül támogatta a vármegyénél akkor is, amikor angol üzletembereket hozott, hogy itt, Bácskában, az acélos gabona eldorádójában Európa leendő legnagyobb folyamhajózási társaságát megalapítsák, s ott forgatta már a fejében a nagy Rajna-csatorna építését, a tengerekre vezető utat, amihez azonban kövesutak kellettek volna; a vármegyei urak elnéző mosollyal fogadták — utat ebben a sárfészekben?! —, s gavallérosan megvendégelték, „Kérlek, barátom, orvost kellett hívatni ehhez az angolhoz: bezabált, mint egy paraszt; pedig ha nem tévedek, a tábornok úniembert jelentett be”, újságolta másnap méltóságosan nevetgélve az ösztövr, kecskeszakállas főispán tarokkozás közben, s odakint épp megindultak az ég csatornái.

Zádor András, nagy eszménye árnyékában, legfeljebb szerény mezőgazdász képességével rendelkezett, gőzekéket hozatott, később cséplőt, sőt traktorokat, három hős bátyjának emlékét híven őrizte, noha csak hírből ismerte őket, hiszen atyja a nagy vereség évében, már-már agastyán fővel nemzette, hogy magja ne vesszen a családnak, mindazonáltal józanul Deák kiegyezési politikáját támogatta, a haladást, a jólétet, az erős nemzeti adminisztrációt, mindenekelett az adminisztrációt, amely ismét félreérthetetlenül integrálni képes a nemzethez ezt a vidéket, amelyről épp Szenttamásnál derült ki, hogy integráltsága kérdésessé vált — dedunokája, Zádor Imre, egy évszázaddal később jugszláv parlamenti küldöttség tagjaként Indonéziában járt, s megismerkedett az önállósult ország első miniszterelnökével, a halk, kifinomult Hatával, aki nagy megrökönyödésére ezt mondta: „Téved, uram, az indonéz néptől idegen a passzív rezisztencia ázsiai formája, ha azon az indiaiakét, netán Gandhiét érti; ellenkezőleg, az indonézok Deák Ferentől tanulták a passzív rezisztenciát”, s zavarában Zádor ezt válaszolta: „Ha így fogja fel, uram, akkor napjainkban egy másik magyartól, úgy vélem, Nagy Imrétől, ugyanazt tanulhatják”, Hata udvariasan bólintott, de meg-

jegyezte: „Ő azonban, ha nem tévedek, kommunista”, Zádor elmosolyodott, „Igen, és mégis”, s ezzel ki is fogytak a szóból —, ezért Zádor Andrást mélyen elkésérítette, hogy fia Kossuthban a nemzet hibbantóját látta, aki lázálmában a gyámoltalan Zádorokat is örületbe hajszolta, az előjogok és a juss elherdálásába, s úgy élt, mint a korábbiak: vadászgatott, cselédeit jobbágynak tekintette, s egy alkalommal, épp Türr társaságában, midőn Kossuthról folyt a szó, csak ennyit mondott: „Kossuth Lajos, segge szaros”, s ekkor a dédapa mindenki szeme láttára arcul csapta felnőtt fiát, aki erre csak megvetően mosolygott, mozdulatlanul állt tovább, s a kínos csendben, amelyben minden pillanat örökkévalóságnak tűnt, az apa se, a fia se távozott, és senki sem akadt, aki az arcába vágta volna a kesztyűjét. Türr kifújta az orrát, „Különben is gyalázatosan rimel”, mondta színtelen hangon, s a dohányzó felé indult: csak a társaság fele követte, a többiek a fiúval együtt a szalonban maradtak, s kevéssel később nagy robajjal a domboldali borpincébe távoztak.

(Folytatása következik)